

Nová výzva pro vlaštovku obecnou

Když v r. 1992 vyhlásila Česká společnost ornitologická ptákem roku vlaštovku obecnou (*Hirundo rustica*), zdálo se, že hlavním nebezpečím pro přežití tohoto ptačího druhu v budoucnu bude pokračující znečišťování životního prostředí, chemizace zemědělství a přímý střet se zájmy člověka – znečišťování lidských sídel a šíření alergických nákaz. Téměř po 30 letech, během nichž vlaštovka poměrně úspěšně čelila negativním tlakům ze strany člověka, se objevila hrozba nová, s níž v 90. letech nikdo nepočítal. Z českého venkova mizí hospodářská zvířata a s nimi i vlaštovky. V tomto příspěvku se pokusím stručně zmapovat historii těsného soužití vlaštovky obecné a domácích zvířat tak, jak jsem měla možnost ho sledovat v oblasti, kde přes tři desítky let žiji a pracuji. Jde o region východních Čech, nížinu řeky Labe mezi Hradcem Králové a Jaroměří, s nadmořskou výškou 240–270 m.

Vlaštovka obecná je ptačí druh, který svým způsobem života a hlavně rozmnožování pevně spojil s prostředím vytvořeným člověkem. Hnízda staví v našich podmínkách téměř výhradně uvnitř budov, hlavně chlévů a stájí, kde jsou hospodářská zvířata, může ale lokálně využívat i jiné stavby. Toto prostředí poskytuje vlaštovkám i dostatek potravy v podobě létajícího hmyzu, jehož výskyt, a to často ve velkém množství, je dán přítomností hnojišť a močůvkových jímek v sousedství a také živočichů, kteří poskytují krevsajícím hmyzu potravu. Během uplynulých 50 let však došlo v chovu hospodářských zvířat k významným změnám, které ovlivnily populaci vlaštovek a nutily je přizpůsobit se novým okolnostem.

Klasické stáje a chlévy zemědělských usedlostí českého venkova, jak je známe z konce 19. a počátku 20. století, byly pro vlaštovky ideálním prostředím. Kamenné nebo cihlové stavby s klenbami, podpůrnými sloupy a hrubou omítkou umožňovaly snadné přichycení typických hlině-

ných hnízd ve tvaru čtvrtkoule (obr. 1 a 2). Ta byla často využívána i několik sezon. Někdy pár vlaštovek upravil již existující hnízdo tak, že na jeho hranu přistavěl nový pruh bláta a během let vznikla protáhlá rourovitá stavba. Jindy bylo hnízdo používáno několik let bez dalších úprav. Ptáci hnízdí v těchto venkovských prostorech měli silné teritoriální chování. Pokud na lokalitě hnízdilo více párů, hnízda byla stavěna v různých částech budovy tak, aby byla oddělena zdí nebo jinou přepážkou a ptáci používali vlastní vletové otvory – dveře, okna, ventilaci.

V 60. a 70. letech 20. století, po přechodu kolektivizaci zemědělství, byla hospodářská zvířata shromažďována do nově postavených, většinou velkokapacitních budov. I tyto prostory poskytovaly vlaštovkám vhodné podmínky pro hnízdění. Šlo většinou opět o cihlové stavby s okny, sloupy a nosnými trámy. A tak během let, kdy na venkově ubývalo domácích chovů hospodářských zvířat, vlaštovky původní hnízdiště opouštěly a začaly se přesouvat

1 Klasická stáj venkovské usedlosti z poloviny 19. století. Rožnov ve východních Čechách. Vlaštovky obecné (*Hirundo rustica*) umístily hnízdo na nosnou klenbu. Jde o typické hnízdo tvaru čtvrtkoule. Stáj je stále využívána pro domácí chov zvířat.

2 Detail hnízda. Je dobře vidět, jak téměř srůstá s hrubou omítkou klenby. Usedlost v Rožnově

za zvířaty do družstevních stájí, kde vytvářely početné kolonie, protože k hnízdění použitelná místa se koncentrovala. Došlo ke ztrátě teritoriálního chování. Hnízda stavěly na každém vhodném místě, často byla obsazena hnízda i velmi blízko u sebe. V 80. a počátkem 90. let bylo možno nalézt během sezony v jediné takové stavbě až 15 obsazených hnízd.

V některých stájích vznikly i jakési „kultury“, kdy ptáci dávali přednost určitému typu hnízda. Třeba v budově kravína v obci Neznášov stavěly vlaštovky pro ně netypická hnízda miskovitěho tvaru, která usazovaly na kabel elektrického vedení, procházející pod stropem stáje (obr. 3). Tato kolonie však zanikla po zrušení stáje a odvedení zvířat v r. 2007, a to i přesto, že budova zůstala pro vlaštovky přístupná. Po třech letech již zde nebylo jediné obsazené hnízdo. (Pozn. redakce: Hnízda netypického tvaru a umístění mohou vznikat i u příbuzné synantropní jiřičky obecné – *Delichon urbica*, blíže Živa 2007, 4: 181).

Jiná, dosud existující, kolonie vlaštovek ve výkrmně prasat v obci Jaroměř staví klasická vlaštovičí hnízda tvaru čtvrtkoule, ale pro jejich umístění si vybírá přednostně elektrické lampy, visící ve dvou řadách pod stropem stáje. Místní ošetřovatelé je nazývají „garsonky s ústředním topením“ (obr. 4), v době hnízdění se ale vzhledem k dlouhému dni světla prakticky nerozsvěcují. Hnízda bez problémů vydrží přilepená na skle lampy během celého roku, i když se při svícení kryt ohřeje. Kolonie zatím prosperuje, protože ve stáji jsou stále chována prasata. V r. 2019 bylo v budově 14 obsazených hnízd.

Z těchto dvou příkladů je vidět, že vlaštovky potřebují pro úspěšné hnízdění nejen volný přístup do budovy, ale zároveň přítomnost živých zvířat. Pokud se stáj zruší, kolonie zanikne. Ptáci se pak snaží nalézt jinou, zvířaty obsazenou stavbu. Z doby kolektivního zemědělství zbylo na českém venkově plno bývalých stájí, ale tím, že se po r. 2000 velká část z nich

přestala využívat, nejsou pro vlaštovky atraktivní. Opačným případem jsou stavby sice se zvířaty, ale volně nepřístupné. Stavěly se hlavně v 80. letech pro chov prasat a drůbeže. Ve snaze zamezit šíření chorob hospodářských zvířat byl maximálně omezen styk s vnějším prostředím. Haly vybavené klimatizací a umělým osvětlením jsou bez oken a dalších možných přístupových cest. Zatímco hlodavci, jedni z hlavních šířitelů nákaz, sem většinou pronikli snadno, pro vlaštovky se staly nedostupnými.

Dnešní stáje k chovu hospodářských zvířat bývají většinou postaveny ze zcela jiných materiálů než před r. 2000. Převládá železo, tvárnice, vlnitý plech, stěny tvoří někdy pouze sítě. Pokud jsou však v nich živá zvířata, snaží se vlaštovky uchytit i na těchto, pro ně netypických materiálech. V otevřené stáji pro výkrm býků v obci Jezbiny se objevila první vlaštovčí hnízda po zrušení sousední klasické zděné stáje, kde žila početná kolonie. V r. 2019, tři roky po opuštění zděné budovy, v ní počet obsa-

zených hnízd klesl z 18 na pouhé čtyři, zatímco ve vedlejší otevřené stáji s býky se objevilo 6 nových. Jsou přichycena na dřevěné trámy pod plechovou střešinou. Dvě hnízda byla postavena i na železné traverze nosné konstrukce, a to tak, že se jejich dno opírá o vodorovnou část traverzy, čímž získává stabilitu a snížilo se riziko utržení (obr. 6). Železné traverzy využily pro umístění hnízd i vlaštovky v nově postavené stáji kryté jízdní v obci Proruby. Přestože je v provozu teprve pět let, vznikla již nad boxy s ustájenými koňmi malá kolonie čtyř vlaštovčích hnízd (obr. 7).

O tom, že vlaštovky jsou při stavbě hnízda vynalézavé a snaží se uchytit v blízkosti živých zvířat, svědčí i hnízdo, které si postavily v tomto roce ve stáji venkovského statku v obci Rožnov, která slouží k chovu slepic. Blátem obestavěly železný hák visící ze stropu. Jde opravdu o mistrovské dílo, neboť hnízdo se povedlo dokončit až na druhý pokus. První, téměř hotové, z háku spadlo. Přesto vlaštovky postavily nové a úspěšně v něm vyhnízdlily (obr. 5).

3 Detail hnízda miskovitěho tvaru usazeného na kabel elektrického vedení, pohled zespod. Tato hnízda ve stáji převažovala, byla vystavěna po celé délce kabelu. Kravín v obci Neznášov

4 Ve výkrmně prasat v Jaroměři kolonie vlaštovek přednostně staví hnízda na lampách elektrického osvětlení.

5 Důkaz úspěšného hnízdění na železném háku visícím ze stropu stáje. Rožnov

6 Detail hnízda umístěného na železných traverzách nosné konstrukce stáje. Výkrmna býků Jezbiny

7 Jedno ze čtyř hnízd vlaštovčí kolonie vznikající na železných traverzách nové stáje kryté jízdní v obci Proruby. Snímky I. Kejkíkové

Těžko lze očekávat, že se na český venkov vrátí doba, kdy u každého stavení byl chlívěk s prasetem, králíky nebo se slepicemi. Pokud se však udrží chov zvířat alespoň ve velkokapacitních provozech nebo v chovech zájmových, máme naději, že se v české krajině udrží i vlaštovka. Zjištění, že je schopna následovat chovaná zvířata i do podmínek, které jsou pro ni nové, a snaží se v takovém prostředí uchytit, vnáší do budoucnosti tohoto ptačího druhu trochu optimismu.

Redakce a redakční rada časopisu Živa vás srdečně zvou na výstavu Radky Boškové

RYBY VE VĚDECKÉ ILUSTRACI

prosinec 2019 – Literární kavárna Academia, Václavské nám. 34, Praha 1
únor 2020 – Literární kavárna Academia, nám. Svobody 13, Brno

Jeseter krátkorýpý (*Acipenser brevirostrum*)